

Ministerie van Defensie

Plein 4
MPC 58 B
Postbus 20701
2500 ES Den Haag
www.defensie.nl

> Retouradres Postbus 20701 2500 ES Den Haag

de Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Plein 2
2511 CR Den Haag

Onze referentie

BS2018026572

Afschrift aan

de Voorzitter van de Eerste
Kamer der Staten-Generaal
Binnenhof 22
2513 AA Den Haag

*Bij beantwoording datum,
onze referentie en betreft
vermelden.*

Datum

Betreft Vragen van de vaste commissie voor Defensie over de negentiende
jaarrapportage project Verwerving F-35

Hierbij bied ik u de antwoorden aan op de schriftelijke vragen gesteld door de
vaste commissie voor Defensie over de negentiende jaarrapportage project
Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr. 443). Deze vragen werden ingezonden
op 11 oktober 2018 met kenmerk 26488-443/2018D48525.

DE STAATSSECRETARIS VAN DEFENSIE,

Drs. B. Visser

Antwoorden op vragen van de vaste commissie voor Defensie over het over de Negentiende jaarrapportage project Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr. 443, ingezonden 11 oktober jl.)

1

Wat betekenen het vervallen van het aparte financiële kader voor het project Verwerving F-35 en de omzetting van dit project naar een regulier investeringsproject voor de allocatie van de exploitatiekosten? Hoe bent u voornemens om verdringing van andere investeringen tegen te gaan?

11

Wat betekent het vervallen van het financiële kader voor het project Verwerving F-35?

14

Neemt met het voorgenomen vervallen van het vastgestelde financiële kader ook het risico op verdringing van andere uitgaven toe?

15

Vervalt ook het vastgestelde financiële kader voor de exploitatiekosten, en zal dit binnen de defensiebegroting hetzelfde worden behandeld als exploitatiekosten van andere wapensystemen?

16

Hoe beheerst Defensie het risico op verdringing nu het vastgestelde financiële kader wordt losgelaten?

25

Komt eventuele overgebleven financiële ruimte binnen het budget na aanschaf van 37 toestellen ten goede aan andere investeringsprojecten, zoals bij reguliere investeringsprojecten gebruikelijk is? Zo nee, waarom niet?

Het in 2013 vastgestelde aparte financiële kader voor het project Verwerving F-35 komt te vervallen, gezien de realisatiefase waarin het project zich momenteel bevindt. Daarmee wordt het project een regulier investeringsproject binnen het investeringsprogramma van Defensie, begrotingsartikel 6 Investeringsprogramma. Financiële mee- of tegenvallers bij het project (waaronder valutaschommelingen) zullen worden opgevangen via de risicoreservering van het project, de valutareserve van Defensie en het investeringsprogramma van Defensie. Dit is in de negentiende jaarrapportage project Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr. 443) alsmede in de brief 'Aanschaf beoogde resterende drie F-35 toestellen' van 17 oktober jl. met u gedeeld. Daarnaast heb ik tijdens het Algemeen Overleg 'Behoeftte vervanging F-16' op 7 december 2017, reeds met de Kamer gesproken over het vastgestelde aparte financiële kader van het F-35 programma (Kamerstuk 26 488, nr. 441).

2

Bent u bereid om de Algemene Rekenkamer opnieuw te laten kijken naar de financieringsconstructie van het F-35 project, nu de aparte status van het project en de daarmee gepaard gaande afscherming van de rest van het investeringsbudget komen te vervallen? Zo nee, waarom niet?

De Algemene Rekenkamer is in de brief 'Aandachtspunten bij de ontwerp-begroting 2019 (hoofdstuk X) van het Ministerie van Defensie' van 4 oktober 2018 (Kamerstuk 35 000 X, nr. 5) onder andere ingegaan op het vervallen van het financiële kader van het project 'Verwerving F-35'. De Algemene Rekenkamer bepaalt zelf haar onderzoeksagenda. Vanzelfsprekend ben ik bereid nader onderzoek door de Algemene Rekenkamer te faciliteren als daar behoefte aan is.

3

Wat zijn de gevolgen voor het F-35 project van het beschikbaar komen van de reservering voor valutaschommelingen op artikel 6 voor dit project?

21

Zullen toekomstige wisselkoersverliezen in het F-35 project volledig worden vergoed vanuit de reservering voor valutaschommelingen op artikel 6 van de Defensiebegroting?

22

Zal de reservering voor valutaschommelingen worden aangevuld indien deze niet toereikend is om alle wisselkoersverliezen te dekken en, zo ja, vanuit welke middelen?

Financiële mee- en tegenvallers bij het project Verwerving F-35, als gevolg van valutaschommelingen, kunnen worden opgevangen in de valutareserve van Defensie. Voor alle investeringsprojecten bij Defensie is de in 2017 gecreëerde valutareserve binnen artikel 6 beschikbaar. Mocht de valutareserve onverhoopt niet toereikend zijn om een valutategenvaller binnen het investeringsprogramma van Defensie op te vangen, dan zal dekking van de tegenvaller plaats moeten vinden binnen de Defensiebegroting. Zodra financiële verplichtingen worden aangegaan, sluit Defensie termijnvalutacontracten af om het valutarisico te beheersen.

4

Hoe worden de verhoogde uitgaven voor 2019 (€49,9 miljoen meer dan het begrote jaarbudget) opgevangen in de begroting?

17/32

Waarom komt het begrote bedrag voor de investeringsuitgaven voor de F-35 in de begroting voor 2019 niet overeen met de geraamde uitgaven?

18/33

Wanneer gaat Defensie over tot aanpassing van het beschikbare budget voor 2019, aangezien de raming voor 2019 hoger is dan het begrote budget voor 2019 en de begroting 2019 binnenkort door de Kamer moet worden goedgekeurd?

19

Hoe zal het tekort van het investeringsbudget in 2019 (€ 487,9) ten opzichte van de raming (€ 537,8 miljoen) worden gefinancierd?

Er is geen tekort in het investeringsbudget in 2019 voor het project Verwerving F-35. Zoals in Kamerbrief 'Aanschaf beoogde resterende drie F-35 toestellen' van 17 oktober jl. is gerapporteerd, zijn de ramingen geactualiseerd op basis van de nieuwe overeengekomen lagere stuksprijs voor LOT 11, de nieuwe plandollarkoersen en de risicoreservering van € 120,8 miljoen. Dit is de gangbare systematiek bij het vaststellen van ramingen. Op dit moment is de aanschaf van de resterende drie F-35 toestellen in LOT 15 financieel inpasbaar binnen het projectbudget.

5

Waarom wordt het investeringsbudget voor de verwerving van de F-35 naar boven bijgesteld als gevolg van compensatie voor uitholling van het budget door Amerikaanse inflatie, terwijl dit in het verleden niet gebeurde?

30

Kunt u toelichten waarom in het verleden geen compensatie werd toegekend voor de Amerikaanse inflatie en nu wel? Zijn de uitgangspunten en/of afspraken hierover veranderd?

Het project Verwerving F-35 heeft te maken met zowel Nederlandse als Amerikaanse inflatie. Het F-35 project is gecompenseerd voor Amerikaanse inflatie, nadat is vastgesteld dat dit niet tot verdringing van andere investeringen heeft geleid. Dit is ook in het verleden gebeurd.

6

Is de regering nog steeds voornemens extra F-35 toestellen aan te schaffen indien daar ruimte voor ontstaat binnen het huidige budget? Indien deze budgettaire ruimte niet ontstaat, wordt dan naar andere opties gekeken voor het in stand houden van de huidige straaljagercapaciteit? Zo ja, welke opties zijn dit?

8

Wat is voor Defensie het gewenste aantal F-35 toestellen?

13

Klopt het dat Defensie tot nu toe voornemens was om extra toestellen aan te schaffen indien daarvoor ruimte zou ontstaan binnen het budget, bijvoorbeeld als gevolg van een gunstige ontwikkeling van de dollarkoers? Bestaat dit uitgangspunt nog steeds?

24

Is Defensie nog altijd voornemens over te gaan tot het bestellen van meer toestellen indien daarvoor binnen het projectbudget financiële ruimte zou ontstaan? Zo ja, hoeveel?

Defensie heeft besloten de resterende drie van de 37 F-35 toestellen aan te schaffen. Hierover heb ik in oktober jl. de Kamer geïnformeerd met de brief 'Aanschaf beoogde resterende drie F-35 toestellen' van 17 oktober jl. De aanschaf van de resterende drie toestellen van LOT 15 is financieel inpasbaar binnen het projectbudget. In de huidige Defensiebegroting is momenteel geen verdere uitbreiding van het aantal F-35 toestellen voor Nederland voorzien.

7

Wat betekent de analyse van TNO dat een risicoreservering van €120,8 mln voldoende is? Blijft u bij de afspraak dat een risicoreservering van 10% van het investeringsbudget moet worden aangehouden? Zo nee, waarom niet?

In de nota "In het Belang van Nederland" (2013) is voor het project Verwerving F-35 een afgebakend financieel kader vastgesteld voor zowel de investeringen als de exploitatie. De risicoreservering van 10% voor beide budgetten, was onderdeel van het in 2013 vastgestelde financiële kader voor het project Verwerving F-35 en wordt nu aangepast. Sinds 2014 worden, bij de Nederlandse organisatie voor Toegepast-Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO), jaarlijks risicosessies georganiseerd waarbij met een methodische aanpak de financiële risico's bij het project Verwerving F-35 worden gekwantificeerd. De uitkomst van de risicosessies bij TNO afgelopen juli is, gezien de realisatiefase waar het project zich momenteel in bevindt, dat het voor het project een risicoreservering (investeringen) van maximaal € 120,8 miljoen benodigd is. Naarmate het project vordert, ontstaat meer duidelijkheid over de daadwerkelijke kosten. Daarom is het jaarlijks bijstellen van de risicoreservering een verantwoorde methode om het project financieel te kunnen beheersen.

9/ 26

Kunt u inzicht geven in de jaarlijkse exploitatieraming en het jaarlijkse exploitatiebudget in de komende jaren, zoals dat voorheen was opgenomen in de bijlagen met aansluitingstabellen bij de begroting?

In bijlage IV van de negentiende jaarrapportage project Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr. 443) zijn de meest recente exploitatieramingen opgenomen. Ieder jaar worden de jaarlijkse exploitatieramingen en het jaarlijkse exploitatiebudget geactualiseerd.

10

Kunt u nader motiveren waarom het in het 2013 vastgestelde aparte financiële kader voor het project Verwerving F-35 komt te vervallen?

Gezien de realisatiefase waarin het project zich momenteel bevindt, is door het kabinet besloten om het in 2013 vastgestelde aparte financiële kader voor het project Verwerving F-35 te laten vervallen.

12

Hoe verliep de eerste oefening met de GAU-22?

Een Nederlandse F-35 heeft begin oktober op de schietrange van de Amerikaanse vliegbasis Edwards Air Force Base voor het eerst geschoten met het 25mm-snelvuurkanon, de GAU-22. Uit de eerste resultaten van de tests is gebleken dat het snelvuurkanon voldoet aan de gestelde eisen.

20

Wat wordt bedoeld met de opmerking dat de ramingen aangepast zullen worden op basis van de nieuwe te hanteren koersen uit de Macro Economische Verkenning 2019 (MEV)? Wil Defensie in de jaarlijkse voortgangsrapportages uitgaan van de koersen uit de MEV in plaats van de CEP?

De ramingen van de negentiende jaarrapportage van het project Verwerving F-35 (Kamerstuk 26 488, nr. 443) zijn, net als bij andere Defensieprojecten, gebaseerd op de dollarkoers uit de meest recente publicatie van het CPB, te weten het Centraal Economisch Plan (CEP). Het CEP verschijnt jaarlijks in het voorjaar. Met Prinsjesdag verschijnt de Macro Economische Verkenning (MEV). De ramingen uit de negentiende jaarrapportage zijn in de Kamerbrief 'Aanschaf beoogde resterende drie F-35 toestellen' van 17 oktober jl. aangepast op basis van de MEV. De ramingen voor het project Verwerving F-35 worden ieder jaar geactualiseerd.

23

Kunnen reeds in het F-35 project opgelopen wisselkoersverliezen alsnog worden betaald vanuit de reservering voor valutaschommelingen op de Defensiebegroting?

Wisselkoersenverliezen die het F-35 project in het verleden heeft opgelopen zullen niet alsnog worden gecompenseerd vanuit de reservering voor valutaschommelingen op de Defensiebegroting.

27

Wat bedoelt u met de stelling dat door genomen maatregelen het risico op het falen van het zuurstofsysteem van de F-35 is 'verminderd'? Kunt deze afname in risico kwantificeren? Waarom kan niet worden gegarandeerd dat hypoxie niet meer optreedt?

Uit het onderzoek naar de incidenten is naar voren gekomen dat niet één aanwijsbare oorzaak kan worden vastgesteld voor de geconstateerde fysiologische verschijnselen. Op diverse onderdelen van het technisch systeem worden verbeteringen doorgevoerd, zoals software- en hardwarematige

aanpassingen. Elke verbetermaatregel heeft een positief effect op het verminderen van het risico op fysiologische incidenten. Het risico op falen van het technisch systeem wordt door het F-35 programma als laag beoordeeld.

Hypoxie is een bekend fysiologisch verschijnsel bij jachtvliegtuigen die gebruik maken van een separaat zuurstofsysteem. In de militaire vliegmedische wereld wordt voortdurend onderzoek gedaan naar fysiologische verschijnselen en het voorkomen van incidenten die hier het gevolg van zijn.

28

Kunt u nader toelichten waarom met nieuwe software tegen het uitvallen van displays slechts "gevolgen van de problemen worden verminderd", en het probleem dus niet verholpen wordt?

De nieuwe software betreft een interim maatregel waarmee zeker is gesteld dat de voor een veilige vluchtuitvoering benodigde informatie te allen tijde beschikbaar blijft. De oorzaak van het probleem wordt definitief verholpen met een volgende soft- en hardware update die momenteel wordt getest. Zodra de update is vrijgegeven zal deze op de vloot worden geïnstalleerd. Naar verwachting zal dit in de eerste helft van 2019 plaatsvinden.

29

Wat is precies de termijn waarop de thrust mount clamps uit voorzorg worden vervangen?

Naar verwachting zullen de *thrust mount clamps* van de Nederlandse F-35's in 2019 worden vervangen. Dit zal plaatsvinden tijdens regulier gepland onderhoud.

31

Wat waren de uitkomsten van de beschreven gesprekken in de VS over de positionering van Nederlandse bedrijven in het F35-programma?

De Bijzonder Vertegenwoordiger heeft afgelopen jaar op hoog niveau gesprekken gevoerd met relevante Amerikaanse bedrijven. Deze vorm van overheidsondersteuning heeft ertoe geleid dat de Nederlandse bedrijven goed gepositioneerd zijn bij het mogelijk verkrijgen van nieuwe (onderhouds)opdrachten. Daarnaast zijn de lopende contracten besproken, zijn bestaande contracten verlengd en zijn de mogelijkheden tot uitbreiding van deze contracten aan de orde geweest.